

institute
of world
policy

www.iwp.org.ua
20/8 Instytutska Vul., Kyiv 01021, Ukraine
380 44 253 55 57 / 253 53 58

Policy Brief

№1

Institute of World Policy, 2015

Підхід до російсько-українського конфлікту. Позиції Франції, Італії та Іспанії*

Леонід Літра**

Резюме

Російська агресія після подій Євромайдану має жахливі наслідки для України з точки зору її територіальної цілісності та економіки, але водночас формує широкий консенсус, що єдиний шлях розвитку України — це європейська інтеграція. Цей консенсус підтверджений, зокрема, і результатами парламентських виборів. Однак, на відміну від українського суспільства, деякі країни ЄС зайняли неоднозначну позицію щодо подій та результатів «революції гідності», яка відбулася в Україні. За їхнім суперечливим ставленням до української революції та мовчазною згодою з «легітимністю» російської інтервенції криється помилкове сприйняття, якщо не невігластво, українських реалій, що накладається на інші дискусії, які ведуться сьогодні серед ключових акторів європейської політики. Країни з неоднозначним ставленням до російсько-українського конфлікту умовно називають «Russia's understanders» («ті, що розуміють Росію»), серед них: Франція, Італія та Іспанія, яких підозрюють у поблажливому ставленні до російської поведінки в Україні. Позиція Мадрида, Парижа та Рима є дуже важливою для послідовної політики ЄС стосовно Росії, тому розуміння того, наскільки ці сумніви відповідають дійсності, і як можна змінити цю ситуацію, має першочергове значення.

Вступ

Якщо поглянути з Києва на південно-західну Європу, базуючись винятково на офіційних заявах, Францію, Італію та Іспанію можна обережно назвати друзями України. Причини, що ставлять під сумнів цю дружбу, базуються на подіях останнього року. Стосовно Італії сумніви виникають, вра-

* Ця аналітична записка була підготовлена як частина стипендіальної програми демократії ім. Ілька Кучеріва, проекту PASOS (Асоціації Аналітичних Центрів за Відкрите Суспільство). Проект реалізовується за підтримки Національного фонду в підтримку демократії.

** Автор хотів би висловити подяку Кармен Клаудін за координацію, інтерв'ю та перегляд тексту; Наталі Точчі, Андрею Макаричеву, Тетяні Кастуевій-Жан, Ніку Попеску та Марко ді Ліддіо за інтерв'ю, а також Елеонорі Тривіньйо та Олені Назаренко за коментарі.

Для того, щоб краще зрозуміти позицію Мадрида, Парижа та Рима з українського питання, необхідно поглянути на проблему з іншого боку. Загалом, можемо констатувати, що на суспільний дискурс щодо України у цих країнах впливають чотири важливих фактори, а саме: історична спадщина, «легітимний інтерес», антиамериканізм і фінансовий чинник.

ховуючи скептичну позицію Рима щодо запровадження санкцій проти Росії через її дії в Україні¹. Що стосується Франції, то значне роздратування у Києві та за його межами² викликає угода стосовно «Містралей». Тим часом у зв'язку з Іспанією в Україні не залишилося непоміченим початкове небажання Мадрида карати Росію³ та участь іспанських громадян у конфлікті на боці проросійських повстанців⁴. Але для того, щоб краще зрозуміти позицію Мадрида, Парижа та Рима з українського питання, необхідно поглянути на проблему з іншого боку. Загалом, можемо констатувати, що на суспільний дискурс щодо України у цих країнах впливають чотири важливих фактори, а саме: історична спадщина, «легітимний інтерес», антиамериканізм і фінансовий чинник.

Витоки дружньої політики стосовно Росії

Історична спадщина

Історичні зв'язки традиційно відігравали важливу роль у розвитку відносин між Європою та Москвою. На відміну від України, яка була однією з частин Радянського Союзу, Росія як центр радянської імперії протягом десятиліть фігурувала як єдиний співрозмовник у регіоні. Навіть після занепаду Радянського Союзу мало хто розглядав інші колишні радянські республіки як незалежні держави, незважаючи на те, що частина з цих держав раніше мали власну державність, не згадуючи вже про Київську Русь — протодержаву на території України — що існувала задовго до появи самої Росії.

Традиційні зв'язки між італійською королівською династією Савойя та імперською династією Романових забезпечили хороші відносини між двома країнами, продовженням яких стали особливі відносини між Радянським Союзом та Комуністичною партією Італії, на той час найбільшою комуністичною партією в Європі. В Іспанії, яка не має історичного досвіду конфлікту з Росією, пам'ять про російську підтримку легітимного уряду у його протистоянні з режимом Франко є важливим аргументом на користь дружніх відносин з Москвою. У порівнянні з Римом та Мадридом, Париж має особливо багату історію відносин з Москвою, включаючи тісні альянси протягом останні декількох сторіч. Дружба між Владіміром Путіним та Сільвіо Берлусконі, як і прихильне ставлення до нього Ніколя Саркозі та короля Хуан Карлоса, у не-

¹ Italy accused of blocking tougher sanctions on Russia, July 13, 2014, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ad743cae-0a8a-11e4-be06-00144feabdc0.html#axzz3Kf3nt8XN>

² France defends sale of Mistral assault ships to Russia, June 6, 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-27729578>

³ Divisions in Europe on sanctions mean Russia need not change Ukraine aims, April 28, 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/apr/28/divisions-europe-sanctions-russia-ukraine-vladimir-putin>

⁴ Spanish civil war nostalgics join fight alongside Ukrainian rebels, August 8, 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/08/08/us-ukraine-crisis-spaniards-idUSKBN0G81VX20140808>

ПІДХІД ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ.

ПОЗИЦІЇ ФРАНЦІЇ, ІТАЛІЇ ТА ІСПАНІЇ

давньому минулому також впливали на те, що уряди цих країн ставилися до Кремля цілком інакше, ніж до сусідів Росії.

Крім цього, важливе значення на формуванні відносин між цими країнами та Росією має географія: у них не існує суперництва за вплив на східноєвропейський регіон. Тому історично тісні відносини Росії з Італією, Францією та Іспанією — це одне з переконливих пояснень неспроможності цих країн ставитися до нових незалежних держав інакше ніж як до чогось дратівливого, що історично є частиною Росії.

«Легітимні інтереси»

Той факт, що протягом останніх двох десятиліть Росія зберігала величезний вплив над колишніми республіками Радянського Союзу, живив уявлення про існування у неї «легітимних інтересів» у цьому регіоні та зумів переконати у цьому багато столиць Західної Європи. Геополітичні інтереси Франції традиційно лежали у Південній Європі, країнах Магрибу, Африки та на Близькому Сході. Саме на них Париж концентрував свою дипломатичну увагу та стратегічне планування.

Іспанія — після періоду ізоляції за правління Франко — завжди фокусувалася на країнах Латинської Америки та Північної Африки, в той час як Італія вела більш скромну зовнішню політику з певними інтересами у Середземномор'ї та на Близькому Сході. До того ж жодна з цих трьох європейських країн не відчувала з боку Росії прямої чи значної загрози своїм інтересам, національній безпеці чи територіальній цілісності. Загалом відсутність інтересів та зв'язків Парижа, Мадрида та Риму з колишніми республіками Радянського Союзу призвело до того, що у них недостатньо або зовсім немає знань про цей регіон. Це правда навіть у випадку Франції, яка має довгу традицію дослідження Росії.

Жодна з цих трьох європейських країн не відчувала з боку Росії прямої чи значної загрози своїм інтересам, національній безпеці чи територіальній цілісності.

Понад те, події у колишніх республіках Радянського Союзу — за винятком Балтійських країн та Казахстану з його досить дружніми відносинами з Іспанією — зазвичай аналізуються через російську призму. У результаті, Париж, Мадрид та Рим приймають уявлення Росії про простір колишнього СРСР як свою правомірну сферу впливу. Громадськість цих країн, оцінюючи незаконну анексію Криму, яка також ніби-то підпадає під ці «легітимні інтереси», прийняла аргумент Кремля про те, що там завжди мешкали росіяни, проігнорувавши той факт, що жителі Криму є громадянами України, а російськомовність в Україні не обов'язково означає проросійськості. Це не означає, що політична верхівка цих трьох країн ЄС підтримала анексію, особливо враховуючи негативну реакцію Мадрида через загрозу сепаратизму всередині самої Іспанії (як і у випадку з визнанням Косово). Так само не йдеться про відкриту підтримку дій Росії. Швидше за все, маємо справу з мовчазним схваленням. Додатково це уявлення про «легітимні інтереси» Росії підсилює той факт, що Захід та Михайл Горбачов нібито досягли неформальної згоди щодо нерозширення НАТО у Східній Європі; а через експансію НАТО до російського кордону ця «обіцянка» була порушена.

Наратив про обіцяне нерозширення НАТО та апеляція до Паризької Хартії 1990 року регулярно використовуються російським керівництвом та часто повторюється у ЄС для того, щоб показати нездатність Заходу виконувати свої обіцянки та виправдати агресивну політику Росії

в регіоні. Робиться це таким чином, ніби було порушено якийсь офіційно підписаний документ чи договір. Але у розсекречених американських, німецьких та радянських документах немає жодних підтверджень словам Путіна⁵, а Горбачов нещодавно особисто заявив, що жодних обіцянок не було порушено, оскільки їх ніхто не давав⁶.

Крім того, Росія ніколи не запитувала себе, чому взагалі країни Східної Європи захотіли вступити до НАТО. Зрештою треба врахувати, що малі країни мають власну волю, що не співпадає з «легітимними інтересами» Росії. Серед останніх прикладів врахування Україною російської доктрини «легітимних інтересів» було затвердження позаблокового статусу в 2010 році та продовження оренди бази ЧФ у Севастополі. Для Росії нейтральна Україна — це, де-факто, союзниця Москви. Натомість позаблокова політика України дала Росії час, щоб анексувати Крим. Активна фаза цього процесу стартувала 20 лютого 2014 року, коли Янукович офіційно ще був президентом, однак підготовка до вторгнення могла розпочатись ще у 2004 році⁷.

Антиамериканізм

Суспільства Італії, Іспанії та Франції почали відкривати для себе Україну досить нещодавно. Цей процес розпочався частково з Помаранчевої революції та поглибився з російсько-українською війною. У 2008 році аналогічний процес розпочався стосовно Грузії у зв'язку із російсько-грузинською війною, однак він протривав недовго, зважаючи на відносно короткі військові дії, розмір країни та її розташування. Оскільки ці три країни ЄС погано обізнані з колишніми радянськими республіками, українська тематика не була тут серйозним внутрішньо політичним питанням. Тому Україна не може мати того впливу на публічні дебати, який би мало питання, пов'язане з Алжиром у Франції чи питання, пов'язане з Латинською Америкою в Іспанії. Однак у цих країнах існують потужні антиамериканські настрої, породжені різними факторами. Так, в Італії та Франції їх продукують потужні ліві сили та більш нові ультраправі партії такі як Північна Ліга та Національний Фронт відповідно; у той час як в Іспанія, наприклад, досі добре пам'ятають втрату Куби на користь США в XIX ст.

Крім антиамериканізму, який в цих країнах підтримують публічні особи, лояльні до Росії, сильні антиамериканські сентименти базуються на бажанні позбутися однополярності, впливу США та покінчити із міжнародним хаосом, який начебто створила Америка. Ця полеміка має сенс, особливо у контексті операцій США в Іраку; однак включення до неї українського питання є абсолютно штучним. Досить часто, зважаючи на антиамериканський наратив Росії, опозиція до США починає асоціюватися із підтримкою дій Росії. Проте важко зрозуміти логіку, згідно з якою поведінку Росії слід толерувати, на шкоду України, тільки тому, що політика Кремля спрямована проти США. Переконавання, що «ворог мого ворога — це мій друг», тут очевидне, однак це демонструє нездатність деяких західноєвропейських еліт сприйняти Євромайдан як вияв щирої незалежної реакції частини українського суспільства.

⁵ Steven Pifer, Did NATO Promise Not to Enlarge? Gorbachev Says "No", Brookings, 6 November 2014, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2014/11/06-nato-no-promise-enlarge-gorbachev-pifer>

⁶ Mikhail Gorbachev: I am against all walls, Russia Beyond the Headlines, 16 October 2014, http://rbth.co.uk/international/2014/10/16/mikhail_gorbachev_i_am_against_all_walls_40673.html

⁷ «Спікер» парламенту Севастополя Чалий зізнався у підготовці анексії Криму ще з 2004 року, 19 december 2014, <http://www.unian.ua/politics/1023718-spiker-parlamentu-sevastopolya-chaliy-ziznavsya-u-pidgotovtsi-aneksiji-krimu-sche-z-2004-roku.html>

ПІДХІД ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ.

ПОЗИЦІЇ ФРАНЦІЇ, ІТАЛІЇ ТА ІСПАНІЇ

Понад те, поряд із антиамериканізмом успіх ультраправих та лівих партій також можна пояснити поширенням євроскептицизму, ультраконсервативних настроїв (з боку ультраправих партій) та браком лідерів серед європейських політиків на фоні сильних лідерських рис Путіна. Підтримка європейськими ультраправими партіями консервативних меседжів Путіна (націоналістичних, гомофобських і т.д.), та захоплення лівих партій анти-американським нарративом, а також важливістю та вищістю їхніх держав, по суті, створюють сприятливий ґрунт для схвалення політики Росії, навіть якщо вона безпосередньо не пов'язана з Україною.

Фінансовий чинник

Фінансове питання є надзвичайно важливим для країн ЄС, які також страждають від санкцій, накладених на Росію. Хоча наразі важко підрахувати втрати, за попередніми оцінками це мільярди євро: найважчий тягар падає в абсолютних показниках на Німеччину, а у перерахунку на душу населення — на Литву. Тому зрозумілим є бажання окремих країн ЄС узгодити умови зняття санкцій. Франція та Італія (і меншою мірою Іспанія) є важливими економічними партнерами Росії і навпаки. До того ж на дебати впливають особливі комерційні домовленості. Французький контракт на продаж Росії двох кораблів типу «Містраль» є вигідною бізнесовою угодою, хоч і викликає серйозну тривогу в Україні та деяких її партнерів по НАТО, особливо США.

Керівництво Франції відклало передачу Росії першого «Містралю», і не зрозуміло, чи призведе цей крок до скасування контракту та продажу корабля іншим країнам, наприклад, Канаді. Однак на даний момент можливість скасування контракту видається малоімовірною.⁸ Не беручи до уваги моральну сторону питання, необхідність дотримуватися контракту переважно пояснюється фінансовими міркуваннями, але не обов'язково йдеться про російські гроші. Досі непідписаний контракт з Індією щодо продажу ВПС Індії 126 військових винищувачів Rafale вартістю 20 млрд. дол., і потенційна участь Франції в модернізації польської армії (близько 45 млрд дол.) — це важливі речі, які потрібно враховувати, адже вони можуть призвести до непередбачуваних наслідків.⁹

Більше того, у Кодексі поведінки ЄС щодо експорту озброєнь зазначено, що «держави-члени не видають ліцензію на експорт, якщо існує явний ризик того, що потенційний одержувач буде використовувати цей експорт в агресивних цілях проти іншої країни, або для того, щоб відстоювати силою територіальні претензії».¹⁰ Агресія Росії проти України є саме таким ризиком. Звичайно, аргумент про те, що «Містралі» є лише транспортними кораблями, заслуговує уваги, однак більш ніж сумнівно, що Росія використовуватиме їх для транспортування людей. Це чітко підтвердив російський адмірал Владімір Висоцький, заявивши, що «якби у 2008 році Росія мала такі кораблі, вона б виграла війну проти Грузії за 40 хвилин замість 26 годин».¹¹ Інша річ, яка наразі не була підтверджена публічно, але відома Інституту світової політики з власних

⁸ Jim Dorschner, A Mistral for Canada, 19 September 2014, <http://news.usni.org/2014/09/19/opinion-mistral-canada>

⁹ Dimitri Halby, Sale of Mistral to Putin May Cost France €11.3 Billion, 21 August 2014, <http://oneeurope.info/by-selling-mistral-warships-to-putin-france-will-gain-12-billion-but-may-lose-upto-113-billion>

¹⁰ European Union Code of Conduct on Arms Exports, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/08675r2en8.pdf>

¹¹ Mistral Blows, The Economist, 17 May 2014, <http://www.economist.com/news/europe/21602291-why-france-insists-going-ahead-selling-warships-russia-mistral-blows>

джерел у Римі — це те, що в останні місяці «Газпром» запропонував Італії 10%-у знижку на газ та скасував принцип «бери або плати».¹²

Бізнес з Росією має також інший вимір. Важливе значення мають зв'язки з Росією таких політичних партій як: Національний Фронт у Франції, Вперед, Італія (Forza Italia) та Північна Ліга в Італії та Об'єднані ліві та Podemos («Ми можемо») в Іспанії. Оскільки вплив цих партій у їхніх країнах зростає, зростають і їхні можливості лобювати російські інтереси. Нещодавній скандал з Національним Фронтом, який взяв кредит на 11 млн. дол. у Першого чесько-російського банку¹³, та підозри, що Північна Ліга Сальвіні також могла брати в борг російські гроші, породжує питання щодо цілей, які переслідують ці партії. Крім того, тривогу викликає те, як деякі медіа висвітлюють російсько-українську війну. Незважаючи на те, що експерти у Франції, Іспанії та Італії дають досить об'єктивну інформацію про Україну, провідні медіа, особливо в Італії, часто беруть інформацію переважно з російських інформаційних агентств на кшталт «ТАСС» та «РИА Новості», які слідує курсу Кремля. І нарешті, традиційне правило західних ЗМІ давати з певного питання принаймні два різних погляди часто веде до того, що цей «другий» погляд, який вони ретранслюють, має мало спільного з тим, що відбувається насправді. Загалом, ЗМІ та експертів, професіоналізм, яких викликає сумніви, не так багато, але оскільки вони просувають альтернативну точку зору, то вони більш помітні у західних медіа.

Питання України

Громадяни Іспанії, Італії та Франції більш симпатизують Україні, хоча Росія є для них більш знайомою. Останнє дослідження Трансатлантичних тенденцій¹⁴ показує, що Франція, Італія та Іспанія виступають за надання економічної та політичної підтримки Україні, навіть якщо це призведе до конфлікту з Росією (Франція 58% «Так» проти 38% «Ні»; Італія 52% проти 39% та Іспанія 48% проти 43%). Незважаючи на таке позитивне ставлення до України, громадськість цих трьох країн ЄС порушує два важливих питання щодо подій в Україні: процедура відсторонення Януковича і радикальні партії/рухи.

Досить легко сприйняти, що Янукович був відсторонений з порушенням, але факти свідчать про зворотне. Верховна Рада України прийняла постанову, згідно з якою «встановлено, що президент Янукович самоусунувся від виконання конституційних обов'язків». У постанові говориться, що оскільки Янукович неконституційно припинив виконувати свої президентські обов'язки, Рада оголосила про проведення дострокових президентських виборів у рамках свого права відповідно до статті 85/7.¹⁵ В українському законодавстві не існує положень, які б забороняли парламенту приймати таке рішення. Більше того, той факт, що Янукович утік з країни (до Росії), а Кремль розпочав операцію з анексії Криму ще до того як экс-президента юридично відсторонили, викликає більше запитань, ніж процедура, якою скористалася Верховна Рада.

¹² Alyona Getmanchuk, Про що питають італійці? <http://blogs.pravda.com.ua/authors/hetmanchuk/5497f9ae7c4c8/>

¹³ French Far-Right Party Took Loan From Russian Bank, Radio Free Europe, 24 November 2014, <http://www.rferl.org/content/russia-france-national-front-loan-le-pen/26707339.html>

¹⁴ Transatlantic Trends 2014, German Marshal Fund of the United States, <http://trends.gmfus.org/transatlantic-trends/>

¹⁵ Maria Popova, Was Yanukovich removal constitutional?, PONARS, <http://www.ponarseurasia.org/article/was-yanukovich's-removal-constitutional>

ПІДХІД ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ.

ПОЗИЦІЇ ФРАНЦІЇ, ІТАЛІЇ ТА ІСПАНІЇ

Ультраправі партії існують в Україні, проте їхній вплив незначний. «Правий сектор», який активно використовує Росія для проектування своєї інформації пропагандистського штибу за кордоном, отримав лише 1,8% на парламентських виборах і не потрапив до парламенту (прохідний бар'єр становив 5%). У порівнянні з результатом Національного Фронту у Франції або інших подібних партій в ЄС, успіхи «Правого сектора» є мізерними. Партія «Свобода», яка мала більш поміркований меседж, також не потрапила до парламенту, як і Комуністична партія (вперше після розпаду Радянського Союзу).

Висновки

Революція гідності в Україні, анексія Криму Кремлем і російсько-українська війна створили нові лінії розколу по всьому світі. У ситуації, яка склалася сьогодні, кожна з країн, особливо в ЄС, повинна прийняти чийсь сторону. На жаль, деякі країни почали усвідомлювати серйозність ситуації в Україні лише після такої драматичної події, як збиття «Боїнгу» рейсу MH17.

Викликом для країн-членів ЄС — Іспанії, Франції та Італії, не кажучи вже про Німеччину — є робота над вирішенням конфлікту і зупинення російської агресії. Це завдання не з легких, зважаючи на фінансовий аспект в часи кризи, але нинішній конфлікт стосується найбільш базових принципів ЄС. Тому найголовніша річ, яку Рим, Париж і Мадрид можуть зробити, щоб допомогти Україні, — це, по-перше, чітко дотримуватися курсу, узгодженого у Брюсселі.

По-друге, вони повинні мати спільну позицію та бачення того, що повинно статися, щоб санкції були зняті. Чи припинення вогню буде достатньо, чи необхідна повна імплементація Мінської угоди, в тому числі встановлення ефективного контролю української конституційної влади над російсько-українським кордоном?

По-третє, Україна відчайдушно потребує допомоги від держав-членів ЄС. Йдеться не лише про фінансову підтримку, а й про допомогу у проведенні реформ і здійснення тиску на українську владу для боротьби з корупцією та реформи судової системи.

По-четверте, три зазначені країни повинні обміркувати застосування репутаційних санкцій для росіян, які підтримують агресивну поведінку Путіна. Наприклад, це може бути відкликання рішення про нагородження Геннадія Тимченка орденом Почесного легіону, який він отримав у 2013 році.

У свою чергу, Україні слід суттєво розвинути свою комунікацію, як на формальному, так і неформальному рівнях, з Римом, Парижем і Мадридом у сферах, що становлять взаємний інтерес. Більш того, Київ повинен не просто протестувати, а переконувати на основі взаємовигідних пропозицій. Наприклад, слід розглянути можливість залучення Париж, Рим і Мадрид до модернізації своєї армії через укладення контрактів з компаніями з цих країн, а також через розширення їхньої участі в Трастових фондах НАТО.

Боротьба України має важливе значення для інших колишніх радянських республік, а також для стабільності на кордоні ЄС. Шлях України слід розглядати у набагато ширшому контексті, так як, наприклад, Французьку революцію, яка пережила довгі й болісні реформи, щоб модернізуватися. Україна зберігає свій шанс на успіх, і якщо його вдасться реалізувати, це буде позитивним прикладом для всього «Східного партнерства» і за його межами, у тому числі для Росії.